

Digitaaliset dilemmat

Jarmo Saartin tässä numerossa tuomissa IFLA:n terveisissä kiinnitin huomiota tekijänoikeuksiin liittyviin teemoihin, joista kuulin itsekin viime keväänä IFLA:n Presidential Conferencessa Haagissa.

Huolenaiheet olivat kutakuinkin samoja, jotka Saarti nostaa artikkelissaan esille. Kansainvälisessä keskustelussa tekijänoikeuksia ollaan selkeyttämässä, mutta samalla niistä uhkaa pudota pois kirjastoille ja muille muistiorganisaatioille niin tärkeitä erityisehtoja. Näistä periaatteellisista linjauksista olisi ennakoitavissa huomattavia hankaluuksia jatkossa kirjastoille.

Toinen näkökohta, jonka Saarti nostaa esille, on aineistoihin liittyvä omistussuhde. Painettujen julkaisujen osalta on totuttu siihen, että julkaisut ovat kirjaston omistuksessa ja hallinnassa siitä saakka, kun ne on ostettu.

Digitaalisten aineistojen suhteen tilanne saattaa olla hyvin toisenlainen. Julkaisuihin ei välttämättä synny omistusoikeutta, vaan käyttöoikeus. Elektronisten kausijulkaisujen kanssa on jo tullut tutuksi käytäntö, jossa julkaisujen tilauksen katkaisu saattaa johtaa siihen, että jo maksettujenkin julkaisujen käyttöoikeus lakkaa.

Digitaalisiin kokoelmiin liittyvät hallinnan periaatteet tuovat eteen kokonaan uudenlaiset käytännöt. Kausijulkaisujen osalta niihin on jo totuttu, mutta e-kirjojen myötä sama kysymyksenasettelu jatkuu.

Miltä sitten tulisi näyttämään kirjasto, jossa elektroniset aineistot ovat enemmistönä? Olisiko kirjastoissa enää pysyviä julkaisuja, vai hallitaanko vain käyttöoikeuksia?

Seuraavana kysymyksenä on myös elektronisten aineistojen myöhempi käyttöön saanti. Miten käyttäjille ja kirjastoille varmistetaan se, että vanhemmatkin kaupallisten kustantajien elektroniset aineistot löytyvät ja ne saadaan tarpeen tulleen käyttöön?

Kansalliskirjasto tekee hyvää työtä haravoidessaan suomalaisia verkkoaineistoja ja huolehtiessaan kulttuuriaineistojen kokoamisesta ja arkistoinnista myöhempää käyttöä varten. Korkeakoulujen julkaisurekisterit ovat myös takaamassa tutkimustiedon säilymistä. Mutta mitä tapahtuu kansainvälisten kaupallisten kustantajien elektronisille julkaisuille? Miten esimerkiksi 2000-luvun alkupuolella julkaistut elektroniset artikkelit ovat haettavissa ja käytettävissä 10 vuoden kuluttua tarpeen tullen kirjastoille tai yksittäisille käyttäjille?

Tekijänoikeuslainsäädännön uudistamisiin on useaan otteeseen tarjottu myös sellaisia kontrollin käytäntöjä, jotka ovat saa-

neet kansalaisoikeusjärjestöt vastarintaan, mutta myös IFLA:n FAIFE:lta ja CLM:ltä kritiikkiä. Näistä hyviä esimerkkejä ovat ACTA-sopimuksen piirissä suunnitellut muutokset ja Britannian Digital Economy Act. Ehdolla on ollut toistamiseen ottaa käyttöön mekanismeja, joilla tutkitaan käyttäjien koneita ja varmistetaan, ettei niillä ole käyttöoikeudetonta materiaalia. Vaikuttaa kohtuuttomalta, että pelkkiin tekijänoikeuksiin nojaten voitaisiin perustella sellaisten järjestelmien rakentamista, joilla seulotaan kaikkea muutakin käyttäjien hallussa olevaa tietosisältöä. Kirjastot ovat myös tässä järjestelyssä joutumassa valvojan rooliin.

Digitaalisessa maailmassa ollaankin suurten kysymysten edessä. Siirtyminen omistamisesta väliaikaisiin käyttöoikeuksiin, elektronisten aineistojen myöhempi käyttöön saanti ja käyttäjien suojaaminen ylivoimaisilta valvontamekanismeilta tuovat sellaiset digitaaliset dilemmat kirjastoille, joiden ratkaisemisesta voi tulla vielä 2010-luvun suuria kysymyksiä.

Päivikki Karhula